

Osmanlı Şehir Mekânları: Kahvehane Literatürü

Ahmet YAŞAR*

YAKIN DÖNEM ŞEHİR ÇALIŞMALARINDA, mekân ve mekânsal performanslara yönelik ilginin arttığı görülüyor. Bu yeni eğilim içerisinde; şehir mekânları, mimari mekân olmanın ötesinde sosyal mekân olarak incelenmekte ve otorite ile yönetilenler arasında bir karşılaşma alanı olarak ele alınmaktadır. Bu bağlamda, Osmanlı şehir tarihçileri de çeşme,¹ tekke,² pazar,³ mahalle,⁴ sokak⁵ ve kahvehane gibi şehir mekânları üzerinden kamusal ve toplumsal temalarına yoğunlaşmaktadır.

Gerek 'kamusal alan' tartışmaları için elverişli olması, gerekse popülerliği dolayısıyla bu kamusal mekânlar içerisinde kahvehanelere popüler ve akademik çevrelerde hatırı sayılır bir ilgi gösterilmektedir. Tarih dergilerinde,⁶ atölye çalışmalarında,⁷ tarihçilerle röportajlarda⁸ ve popüler kültür dergilerinde⁹ kah-

* Boğaziçi Üniversitesi Tarih Bölümü Doktora Öğrencisi.

1 Shirine Hamadeh, "The City's, Pleasures: Architectural Sensibility in Eighteenth Century İstanbul", Doktora Tezi, MIT, 1999

2 Ethel Sara Wolper, *Cities and Saints: Sufism and the Transformation of Urban Space in Medieval Anatolia*, Penn State University Press, 2003.

3 Maurice M. Cerasi, *Osmanlı Kenti. Osmanlı İmparatorluğu'nda, 18. ve 19. Yüzyıllarda Kent Uygarlığı ve Mimarisi*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2001.

4 Cem Behar, *A Neighborhood in Ottoman İstanbul: Fruit Vendors and Civil Servants in the Kasap İlyas Mahalle*, Albany: State University of New York Press, 2003.

5 Zeynep Çelik, Diane Favro ve Richard Ingersoll (ed.), *Streets: Critical Perspectives on Public Space*, Berkeley: University of California Press, 1994.

6 *Toplumsal Tarih* dergisinin Haziran 2004 tarihli sayısındaki "Kahvenin Hatırı" başlıklı dosya.

7 Uğur Kömeçoğlu, "Public Sphere and the Coffeehouses", *International Workshop on New Islamic Imaginaries and Public Space*, Center for Transcultural Studies, Chicago University ve Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul, 12-17 Haziran 2001; Cengiz Kırılı, "Coffeehouses and Spies: Popular Opinions in the Mid-Nineteenth Century Ottoman Empire", *Middle East History and Theory Workshop*, 31 Ekim 2001, University of Chicago; Selma Akyazıcı Özkoçak, "Coffeehouses: The Emergence of a Public Sphere in Early Modern İstanbul", *Reconceptuali-* ✍

vehanelere yer verilmekte ve çeşitli fonksiyonlarıyla Osmanlı kahvehanelerinin önemine değinilmektedir. Ayrıca çok sayıda yüksek lisans ve doktora tez çalışmasında¹⁰ Osmanlı kahvehanelerinin tarihî, sosyal ve siyasî işlevleri irdelenmektedir.¹¹ Bu makale, Osmanlı kahvehaneleri ile ilgili bahsi geçen literatürü değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu çerçevede öncelikli olarak Osmanlı kahvehaneleri ile ilgili literatür irdelenecek, öne çıkan araştırma mevzuları ve kullanılan kaynaklar değerlendirilecek ve makalenin sonunda da Osmanlı kahvehaneleri ile ilgili popüler ve akademik bibliyografyaya yer verilecektir. Bu yazı çerçevesinde literatürdeki ilgili bütün eserlerin mevzu bahis edilmesi mümkün olamayacağından öne çıkan çalışmalar üzerinde durulacaktır.

Osmanlı Kahvehaneleri: Tarihî Derkenar¹²

İsminden hareketle kahvehane ‘kahve evi’ anlamına gelmektedir, ancak ilk ortaya çıktığı tarihten itibaren sosyal ilişkileri şekillendiren ve toplumun geçirdiği toplumsal dönüşümleri yansıtan bir kamusal mekân olagelmıştır. Kahve-

zing Public Spheres in the Middle East and North Africa, 2003; Saïd Amir Arjomand, “Coffe-houses, Guilds and Oriental Despotism: Government and Civil Society in Late XVIIth - Early XVIIIth Century Istanbul and Isphahan, and as seen from Paris and London”, *Conference: Civil Society. Europe Encountering the Other*, MSH, Paris, 12-14 Haziran 2003; Alan Mikhail, “The Heart’s Desire: Gender, Urban Space, and the Ottoman Coffeehouse”, *Conference: Rethinking Culture in the Ottoman XVIIIth Century*, Princeton University, 8-9 Ocak 2005; Ali Caksu, “The Janissary Coffeehouses in Late XVIIIth Century Istanbul”, *Conference: Rethinking Culture in the Ottoman XVIIIth Century*, Princeton University, 8-9 Ocak 2005.

8 Nuriye Akman’ın 17 Nisan 2004 tarihli *Zaman Gazetesi*’nde Prof. Dr. Cemal Kafadar ile yapmış olduğu röportaj. Nitekim röportajın manşeti, kahvehanelerin İstanbul’daki tarihî başlangıcından mülhem “Osmanlı, modernleşme serüvenini kendi dinamikleriyle XVI. yüzyılda yaşadı” idi.

9 Güzin Yalın, “Kahve”, *Sofra*, Mart 2004; Abdurahman Kılıç, “Tulumbacı Kahvehaneleri”, 1 Haziran 2005, <http://www.yangin.org/articles/1.htm>.

10 Cengiz Kırılı, “The Struggle Over Space: Coffeeshouses of Ottoman Istanbul, 1780-1845”, Doktora Tezi, The State University of New York at Binghamton, 2000; Uğur Kömeçoğlu, “Historical and Sociological Approach to Public Space: The Case of Islamic Coffeeshouses in Turkey”, Doktora Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, 2001; Ahmet Yaşar, “The Coffeeshouses in Early Modern Istanbul: Public Space, Sociability and Surveillance”, Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, 2003. Diğer yüksek lisans tezleri için bu yazının sonundaki bibliyografyaya bakınız.

11 Osmanlı kahvehanelerine ilgi sadece onunla ilgili literatür oluşturmakla kalmayıp, bu geleniğin günümüz şehir yaşamına taşınması yönünde uygulamalara da yol açmıştır. ‘Kentim İstanbul Projesi’ bağlamında “Kahvehane Seminerleri” adında bir programın yürütülmesi ve İstanbul’da tarihî yarımada içerisinde bazı eski medreselerin *café*ye çevrilmesi bu durumun örnekleri olarak kabul edilebilir.

12 ‘Osmanlı kahvehaneleri’ ifadesi, mevcut durum itibarıyla, ‘İstanbul Kahvehanelerini’ kapsamaktadır. İmparatorluğun Kahire ve Şam gibi büyük yerleşim yerlerindeki kahvehanelerle ilgili kayda değer bir literatür söz konusu değildir. Osmanlı kahvehaneleriyle ilgili literatür ya İstanbul ile ilgilidir ya da genel kahvehane yazıları şeklindedir.

hane tipi mekânların ilk örnekleri XVI. yüzyılın başlarında Mekke, Kahire ve Şam'da ortaya çıkmış, yüzyılın ortalarında ise İstanbul'a gelmiştir.¹³ Ancak kahvenin daha geniş bir tabanda rağbet görmesi ve kahvehanenin evrensel bir toplumsal kurum olarak yaygınlaşması İstanbul'a gelmesiyle gerçekleşmiştir. Tarihçi Peçevî'ye göre, ilk kahvehaneleri Halepli *Hakem* adında bir tüccar ile Şamlı *Şems* adında bir efendi, İstanbul Tahtakale'de 1554 tarihinde açtılar.¹⁴ Kahve satılan/tüketilen bir yer olarak kurulan kahvehane, kısa zaman içerisinde bir tüketim mekânından ziyade gündelik hayatın tecrübe edildiği bir mekân haline geldi.

Kısa zaman içerisinde kahvehane sayısı hızla arttı, kahve içmek ve yarenlik etmek amacıyla buralarda toplanan muhtelif zümrelerden ve değişik kültür seviyelerinden insanlar, çok hızlı gelişen bir kültürel birikim ortamı, sosyalleşme mekânı, siyasî iktidar karşısında seslerini duyurabildikleri bir kamusal meydana getirdiler. Ancak Osmanlı geleneksel toplum kültürünü şekillendiren saray, medrese ve cami dışında, "sivil" bir anlayışla ortaya çıkan kahvehane, XVI. ve XVII. yüzyılların İstanbul'unda, pek sık rastlanmayan bir tepkiyle karşılaştı. 'Miskinlerin buluşma mekânı ve fitne yuvası' olarak görülen kahvehane, başta iktidar olmak üzere toplumun çeşitli kesimlerinin tepkisini çekti. 1567 yılında başta Suriçi İstanbul olmak üzere İstanbul'daki bütün kahvehaneler kapatıldı.¹⁵ Hatta IV. Murat, bu gerekçelerle kahvehaneleri topyekûn kapatmaya yönelik şiddetli ve kapsamlı girişimlerde bulundu. Sadece Eyüp ve çevresinde 120 kahvehane kapatıldı.¹⁶ XVI. yüzyılın ikinci yarısında ve XVII. yüzyılın ilk yarısında 'tehlikeli yerler' olarak görülen kahvehaneler 'külliye' kapatılırken¹⁷ XVII. yüzyılın ortalarından itibaren otorite, 'tehlikeyi' önlemek için toptan kapatmak ve yıkmak yerine, yekdiğerlerine 'ibret olsun' babında tek tek bazı kahvehaneleri kapatarak bir tür yıldırma siyaseti takip etti.¹⁸

13 Ralph S. Hattox, *Coffee and Coffeehouses: The Origins of a Social Beverage in the Medieval Near East*, Seattle ve Londra: University of Washington Press, 1985.

14 Tarihçi İbrahim Peçevî; bu bilgileri ilk kahvehanelerin İstanbul'da açılmasından yaklaşık yüzyıl sonra kaydetmektedir. Devrinin bakışıyla dile getirdiği bu anlatıyı, tarihi gerçek olarak kabul edebilmek zor gözükmektedir. Nitekim Hafız Hüseyin Ayyansarayî'nin ilk kahvehanelere ilişkin tarih düşürdüğü mısraa ("*Kahvehâne mahall-i eğlence*") göre ilk kahvehaneler 1551 tarihinde açılmıştır: Hafız Hüseyin Ayyansarayî, *Mecmuâ-yı Tevârih*, F. Ç. Derin ve V. Çabuk (haz.), İstanbul: Türk Tarih Kurumu, 1985, s. 429. Tarihçi Mustafa Ali'ye göre ise ilk kahvehaneler 1553 tarihlidir: Mustafa Ali bin Ahmet, *Gelibolulu Mustafa Ali ve Mevaidün-nefais fi kavaidil-mecalis*, Mehmet Şeker (haz.), Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1997, s. 363. İlk kahvehanenin tam olarak ne zaman ve nerede açıldığı müphem olmasına rağmen, ilk kahvehanelerin 1550'lerin başlarında İstanbul'un şehir yaşamına dâhil olduğu muhakkaktır.

15 *Mühimme Defterleri* 7/155, 975/1567.

16 BOA, *Bab-ı Asafî*, A.DVN. 25/47, 1043/1633.

17 "(...) kahvehaneleri ref' idüp min-ba'd kahvehane itdürmeyüp (...)", *Mühimme Defterleri* 7/155, 975/1567.

18 "İbreten li'l-ğayr", BOA, *Cevdet Zaptiye* 774, 1207/1794; "Merkumun te'dibi ve emsalinin terhibi lazıme olmakdan", BOA, *Cevdet Zaptiye* 698, 1218/1804.

Ancak kahvehanelerin sayısı günden güne artmaya devam etti. Kanuni Sultan Süleyman'ın hükümdarlığının son dönemlerinde İstanbul'da 50 kahvehane bulunduğu belirtilirken, bu sayı, XVI. yüzyılın sonunda altı yüze ulaştı.¹⁹ XIX. yüzyılın başlarında ise 2.500'lere kadar çıktı.²⁰ Hem sayı hem de itibar olarak önemi artan kahvehaneler zaman içerisinde mevcut kültürel ve toplumsal hayata dâhil olmayı başardı. Kültürün üretildiği ve tüketildiği bir mekân haline geldi. Birçok değişikliğe uğrayarak hayatini devam ettirdi. Her ne kadar sadece erkek sosyalliğini barındırsa da Osmanlı şehrindeki kamusal yaşamın önemli bir kısmını oluşturdu. İlk başlarda marjinal bir yenilik olarak görülen kahvehane, çok geçmeden normalleşti ve toplumun ekonomik, sosyal ve kültürel ihtiyaçlarını karşılayan merkezî bir konuma geldi.

Geçmişini Arayan Kahvehane

Osmanlı kahvehaneleri son zamanlara kadar araştırmacıların pek dikkatini çekmemiştir. Ancak son yirmi yıldır hem akademik, hem de popüler çevrelerin şehir yaşamının bu temel kurumuna ilgisinin arttığı görülmektedir. Kahvehanelerle, özellikle İstanbul kahvehaneleriyle ilgili popüler literatür çoğunlukla Türkçedir ve son yıllardaki geçmişe dönük nostaljik eğilimin bir parçasıdır. Kitapçuların raflarında, eski İstanbul'un içe dönük ve nostaljik gündelik yaşamını konu edinen çok sayıda kitap yer almaktadır. Bu kitaplar çoğunlukla, Balıkhaneye Nazırı Ali Rıza Bey, Abdülaziz Bey, Mehmet Tevfik gibi yazarlara ait XIX. yüzyıl sonu ve XX. yüzyıl başı anıları kapsamaktadır. Bu mitsel geçmiş anlatısı trendi içerisinde, hiç şüphesiz kahvehaneler İstanbul'un nostaljik ve toplumsal olarak iç içe geçmiş ortamında merkezî bir yere sahiptir. Burçak Evren'in *Eski İstanbul'da Kahvehaneler*, Taha Toros'un *Kahvenin Öyküsü*, Elias Petropoulos'un *Yunanistan'da Türk Kahvesi*, Neriman Cahit'in *Eski Lefkoşa Kahveleri ve Kahve Kültürü*, Levent Kavas'ın *Kahve ve Nargile* ve yine çevirilerden Ulla Heise'nin *Kahve ve Kahvehane*, Wolfgang Schivelbusch'un *Keyif Verici Maddelerin Tarihi: Cennet, Tat ve Mantık* isimli kitaplar bu trendin bir yansıması olarak ortaya çıktılar ya da bu trendi oluşturdular.

Ancak bu yeni eğilim öncesinde, kahvehaneleri çeşitli yönleriyle inceleyen öncü çalışmalar da söz konusudur. Genel itibarıyla bunlar; birbirini tekrar eden, sistematik olmayan ve metodolojik soyutlamadan yoksun çalışmalardır. Mesela, *Türk Etnografya Dergisi'*nde 1962 yılında yayımlanan "Türkiye'de Kahve ve Kahvehaneler" makalesi, A. Süheyl Ünver'in yılların birikimiyle kahvehanelerle ilgili topladığı dokümanların bir envanteri şeklindedir. Yine Salah Bir-

19 Mouradgea d'Ohsson, *Tableau General de l'empire Ottoman*, c. IV, Paris, 1788, s. 76.

20 Kırılı, "The Struggle Over Space: Coffeehouses of Ottoman Istanbul, 1780-1845", s. 282.

sel'in *Kahveler Kitabı*, Reşat Ekrem Koçu'nun "İstanbul Kahvehaneleri", Osman Cemal Kaygılı'nın *İstanbul'da Semai Kahveleri ve Meydan Çalgıları*, Tahir Alan-gu'nun *Çalgılı Kahvelerdeki Külhanbey Edebiyatı ve Numuneleri* isimli yayınları da bu bağlamda değerlendirilebilecek diğer eserlerdir. Son zamanlarda çok sayıda dergide, gazetede ve broşürde kahvehanelerle ilgili yayımlanan bir iki sayfalık yazıların hemen hepsi de bu çalışmalardan istifade edilerek kaleme alınmıştır.

Öte yandan kahvehanelerle ilgili akademik literatür, tarih yazıcılığının güncel eğilimlerinden kültür tarihi ve sosyal tarihin bir parçası olarak ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmalar kahvehanelerle ilgili çağdaş kronikleri ve seyahatnameleri kullanmakta ve öne çıkan kahve tartışması ve kahvehane yasaklaması gibi konularla ilgilenmektedir. Osmanlı kahvehaneleri ile ilgili olarak dikkati çeken ilk akademik eser Ralph Hattox'un *Kahve ve Kahvehaneler: Bir Toplumsal İçeceğin Yakındoğu'daki Kökenleri* isimli çalışmasıdır.²¹ 1985 yılında İngilizce olarak yayımlanan bu doktora tez çalışması²² 1996 yılında Türkçeye çevrildi. Hattox eserinde genel olarak Arap yazmalarına, Osmanlı kroniklerine ve Avrupalı gezginlerin anlatılarına dayanarak kahve ve kahvehanelerin Orta Doğu'daki toplumsal kökenlerini incelemektedir. Hattox'ın üzerinde bilhassa durduğu mesele, XVI. yüzyılda kahvehanelerin yayılmaya başlaması ile ulema arasında ortaya çıkan "kahve tartışması"dır. Tarafların düşüncelerini detaylı bir şekilde tartışan Hattox, tartışmadaki en önemli noktanın, 'toplumun en yüksek anayasası sayılan şeriatın yeni bir sorun karşısında gösterdiği uyum sağlama yeteneği ve esnekliği' olduğunu belirtmektedir. Hattox, erken dönem kahvehaneleri ile ilgili olarak çok önemli açılımlarda bulunmakla birlikte, oldukça legalistik bir bakış açısına sahiptir. Şeriatın Müslim ile gayrimüslim arasında açık hukukî engeller koyduğunu savunan Hattox, bu anlayışla da şu sonuca ulaşır: "Sözü edilen engeller son derece çetindi ve bir fincan kahve, bir çubukluk tütün ve gevşetici bir satranç oyunuyla yıkılmaları bir hayli zordu. Bütün dinlerden müşterileri ağırlayan kahvehanelerin var olup olmadığı bile kesin değildir." Ancak çağdaş seyyahların anlatıları ve yapılan çalışmalar, kahvehane müdaviplerinin heterojenliğine dikkat çekmektedirler.

Orta Doğu kahvehaneleri üzerine derlenen bir kitap çalışmasında²³ yer alan Aşşe Saraçgil'in kahve ve kahvehanelerin XVI. yüzyılda İstanbul'a girişi ve Fran-

21 Ralph S. Hattox, *Coffee and Coffeehouses: The Origins of a Social Beverage in the Medieval Near East*, Seattle: University of Washington Press, 1985 [Türkçesi: *Kahve ve Kahvehaneler: Bir Toplumsal İçeceğin Yakındoğu'daki Kökenleri*, çev. Nurettin Elhüseyni, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996].

22 Ralph S. Hattox, "Coffee-Houses and Urban Society in the Mamluk and Ottoman Lands in the Fifteenth and Sixteenth Centuries", Doktora Tezi, Princeton Üniversitesi, 1982.

23 Helene-Desmet Gregoire ve François Georgeon (haz.), *Doğuda Kahve ve Kahvehaneler*, çev. Meltem Atik ve Esra Özdoğan, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1999.

çois Georgeon'un geç XIX. yüzyıl İstanbul kahvehaneleri üzerine makaleleri de kahvehane literatürü içerisinde önemli bir yere sahiptir. Saraçgil, kahve karşı-sındaki menfi duruşun kahvenin bireysel tüketimine değil de kahvenin kamusal olarak tüketildiği kahvehanelere karşı olduğunu ileri sürmektedir.²⁴ Georgeon ise XIX. yüzyıl İstanbul'unun 'Büyük Bir Kahvehane'ye dönüştüğünü ve modern cafelerle geleneksel kahvehanelerin dönemin İstanbul'unun çoğulculuğunu yansıttığını vurgulamaktadır.²⁵ Bir başka araştırmacı Ekrem Işın, İstanbul'da gündelik hayat ve kültür-mekân ilişkileri üzerine kaleme aldığı çalışmalarında kahvehanelere oldukça geniş yer vermekte; kroniklerden ve ikincil literatürden faydalanarak, İstanbul'un 'tanrısız tapınakları' olarak ifade ettiği bu mekânların toplumsal tarihine önemli katkılarda bulunmaktadır.²⁶ Ayrıca kahve etrafında oluşan edebî kamuoyu bağlamında, edebiyat tarihçilerinin önemli çalışmaları olmuştur. Özellikle Namık Açıköz'ün kahve ve kahvehane ile ilgili yazıları topladığı *Kahvename* ve *Kahvehane Etrafında Teşekkül Eden Edebi Kamuoyu* isimli eserleri bu bağlamda zikredilebilir.²⁷ Bu çalışmalarında Açıköz, kahvehanelerin divan şiirine ve halk deyişlerine yansımalarını nakletmekte ve kahve ve kahvehane üzerinden oluşturulan edebî kamuoyuna dikkat çekmektedir.

Kahvehanelerin tarihçilerin gündemine girmesi aslında son on, on beş yıllık sürece tekabül etmektedir. Kahvehanelerin popüler bir çalışma konusu olmasında Habermas'ın *Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü* isimli kitabının 1989 yılında İngilizceye çevrilmesini müteakiben başlayan kamusal alan tartışmalarının önemli bir yeri vardır. Dolayısıyla da kahvehane çalışmaları "geleneksel" tarihçilikten ziyade, sosyal bilim yönelimli tarihsel çalışmaların bir parçası olmuştur. Nitekim kahvehanelerle ilgili yapılan tez çalışmalarında ve ilgili çalışmalarda, kamusal mekân, toplumsallık, sosyal kontrol, söylem, heterotopya, kamuoyu, yönetim zihniyeti ve gözetim gibi sosyoloji, siyaset bilimi ve antropolojinin güncel kavramları çokça yer almaktadır. Bu türden çalışmalar, genellikle kahvehanelerin tarihinden ziyade, kahvehaneler üzerinden bu kavramları tartışmaktadır.

24 Ayşe Saraçgil, "Kahve'nin İstanbul'a Girişi: XVI. ve XVII. Yüzyıllar", Helene-Desmet Gregoire ve François Georgeon (haz.), *Doğuda Kahve ve Kahvehaneler*, çev. Meltem Atik ve Esra Özdoğan, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1999.

25 François Georgeon, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Döneminde İstanbul Kahvehaneleri", Heiene-Desmet Gregoire ve François Georgeon (haz.), *Doğuda Kahve ve Kahvehaneler*.

26 Ekrem Işın, "İstanbul'un Tanrısız Tapınakları: Kahvehaneleri", *Çağdaş Şehir*, 1988, sy. 14, s. 82-85; Ekrem Işın, "More Than A Beverage: A Social History of Coffee and Coffeehouses", *Tanede Saklı Keyif*, Selahattin Özpabıyıklar (haz), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2001, s. 10-43.

27 Namık Açıköz, *Kahvename: Klasik Türk Edebiyatında Kahve*, İstanbul: Akçağ Yayınları, 1999; Namık Açıköz, *Kahvehane Etrafında Teşekkül Eden Edebi Kamuoyu*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1994.

Osmanlı kahvehaneleri ile ilgili, gerek arşiv malzemesinin kullanılması, gerekse ortaya attığı tartışmalar itibariyle ilk derli toplu çalışma Cengiz Kırılı'nın "The Struggle Over Space: Coffeehouses of Ottoman Istanbul, 1780-1845" isimli doktora tez çalışmasıdır.²⁸ Kırılı; çalışmasında genel olarak XVIII. yüzyılın sonu ve XIX. yüzyılın ilk yarısında, İstanbul'da kahvehanelerin sıradan insanların gündelik pratikleri ve sosyal ilişkilerindeki rolleri ve işlevleri üzerinde durmaktadır. Bu bağlamda, kahvehaneleri devlet ile halk arasında bir karşılaşma alanı olarak ele alıp, Osmanlı başkentindeki devlet ve toplum ilişkilerini şekillendiren ve dönüştüren çatışma, uzlaşma ve diyalogları incelemektedir.

Beş bölümden oluşan doktora tez çalışmasının ilk bölümünde Kırılı; kahvehanelerin, Osmanlı İstanbul'una girişi esnasında ve sonrasında devlet erkânı ve ulema arasındaki kötü şöhretini incelemektedir. XVI. yüzyılın ikinci yarısındaki ekonomik, toplumsal ve siyasî krizler algısının kahvehaneleri iktidarın gözünde toplumsal çözüme ve ahlakî yozlaşmanın bir metaforu kıldığını iddia etmektedir. Tezin zaman periyodu itibariyle asıl odağı olan XVIII. yüzyılın sonuna ve XIX. yüzyılın başlarına ilişkin analizler ikinci bölümle birlikte başlamaktadır. Bu bölümde Kırılı, kahvehaneleri İstanbul'un mekânsal ve toplumsal topografyasına yerleştirerek göç ağları içerisinde kahvehanelerin merkezi konumuna değinmektedir. Ayrıca bu bölümde, kahvehane sahiplerinin profilini incelemekte ve yeniçerilerin kahvehane işletmeciliğindeki ve göç ağlarındaki ağırlıklarını ortaya koymaktadır. XIX. yüzyılın başlarına ait bir esnaf yoklama defterine göre kahvehane işletmecilerinin hemen hepsi Müslümandır ve bunların üçte birini de esnaflaşmış yeniçeriler oluşturmaktadır.²⁹ Sonraki bölümde de 1840'lı yıllara ait jurnal kayıtlarına yansıdığı şekliyle, mezkûr dönemdeki kahvehane müdavimlerinin sınıfsal ve dinî profilini ortaya koymaktadır. Bu kayıtlara göre kahvehane müşterileri arasında en göze çarpan meslek gruplarının esnaflar, tüccarlar, taşradan geçici olarak İstanbul'a gelmiş kişiler, kavas, kâtip gibi düşük-orta dereceli devlet memurları ve askerler olduğu görülmekte ve müdavimlerin heterojenliği dikkat çekmektedir. Sonrasında ise Kırılı, kahvehanelerde sahnelenen teatral performanslara odaklanmakta ve Karagöz ve Meddah gösterilerini analiz ederek, bunların sıradan insanların arzularını dile getiren, gündelik tecrübelerini aktaran, resmî normlara meydan okuyan ve popüler yıkıcı siyasî söylemler üreten bir medya vazifesi gördüğünü iddia etmektedir. Dördüncü bölümde, 1840-1845 yılları arasındaki döneme ait "havadis jurnalleri" adını taşıyan bir seri belge üzerinden, mezkur dönemde sıradan İstanbul insanının kahvede, sokakta, çarşı ve pazarda ve hatta evlerinde yaptıkları sohbet ve dedikoduları incelemektedir. Kahvehanelerde hayat bulan "söylenti"nin

²⁸ Cengiz Kırılı, "The Struggle Over Space: Coffeehouses of Ottoman Istanbul, 1780-1845", Doktora Tezi, Binghamton: The State University of New York, 2000.

²⁹ BOA, *Başmuhasebe* DBŞM 42648.

gücünü vurgulayan Kırılı; beşinci bölümde, bu dönemdeki sosyal kontrol mekanizmalarındaki değişiklikler, kamuoyunun keşfi ve ortaya çıkan yeni yönetim zihniyeti üzerinde durmaktadır.

Genel olarak kahvehane üzerinden devlet ve toplum arasındaki çatışma ve uzlaşma alanlarını incelediği doktora tez çalışmasında Kırılı; kahvehaneyi, kendi içinde bir kurum olmanın ötesinde, çok yönlü bir mekân olarak ele almaktadır. Kırılı'nın tez çalışması, diğer bir ifadeyle, salt bir kahvehane tarihi değil bilakis devlet ve devletin toplumla ilişkisi üzerinedir. Kahvehanenin bizatihi kendisinin tezdeki konumu, "Gönül ne kahve ister ne kahvehane / Gönül sohbet ister kahve bahane" özlü sözünü hatırlatır mahiyette, 'Gönül iki asır önceki devleti ve devletin toplumla ilişkisini anlamak ister, kahvehane bahane' şeklinde gözükmektedir.

Osmanlı kahvehanelerine ilişkin kavramsal açılımın daha yoğun olduğu bir başka çalışma ise Uğur Kömeçoğlu'nun "Historical and Sociological Approach to Public Space: The Case of Islamic Coffeehouses in Turkey" başlıklı doktora tez çalışmasıdır.³⁰ Kömeçoğlu; tez çalışmasında, Nilüfer Göl'den esinlenerek kamusal alan toplumsal mekânlar üzerinden incelemekte ve kamusal alan çalışmalarının sosyallik boyutuna dikkat çekmektedir. Özelde 1990'lı yılların sonunda İstanbul şehir yaşamına dâhil olan İslamî cafeler ve bu mekânlardaki sosyallik biçimlerinin ele alındığı tez çalışmasının ilk iki bölümü, geleneksel Osmanlı kahvehaneleri ile ilgili kavramsal tartışmalara ayrılmıştır. Bu iki bölümde "Osmanlı'da kamusal bir mekân olarak kahvehane üzerinden, tarihi mekânsallaştırmak gibi büyük bir iddianın peşinden gitmekten ziyade, yaşam çevrelerinin ürettiği mekânsal performansların kamusal önemine ağırlık verilmektedir."

Bu tez çalışması, Habermas'ın "kamusal alan" kavramsallaştırmasının bir çeşit kritiği ve sosyallik boyutu itibariyle kahvehane kamusal alanı anlama çabasıdır. Yukarıda da belirtildiği üzere kahvehane, Habermas'ın kamusal alan tartışmalarında önemli bir yer işgal etmektedir. Habermas kahvehaneleri kamusal alanın minör kurumlarından biri olarak göstermekte ve buralarda ortaya çıkan tartışmaların ve forumların modern siyasi kamunun oluşması için bir zemin hazırladığını belirtmektedir. Ancak Habermas'ın rasyonel ve modern kamusal alan kavramsallaştırması, kökleri XVI. yüzyılın ortalarına dayanan Osmanlı kahvehanelerinin kamusal niteliğini anlama noktasında eksiklikler barındırmaktadır. Habermas "kamusal alanın mekânlarıyla değil, buralarla ilişkilendirildiği söylemsel pratiklerle ilgilenmekte", dolayısıyla kamusal alan "salt aktılın kullanımıyla karakterize edildiği bir normatif değerlendirme kategorisine" dönüştürülmektedir. Habermas'ın sunduğu kamusal alan aktörleri de adeta "me-

30 Uğur Kömeçoğlu, "Historical and Sociological Approach to Public Space: The Case of Islamic Coffeehouses in Turkey", Doktora Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, 2001.

kânda birer gövde değil, sayfa üzerinde ifade edilen birer zihin yapılarıdır". Kömeçoğlu'nun değindiği üzere; Habermas'ın "kamusal alan" kavramsallaştırmasındaki en önemli eksiklik, mekânsal performansların ve gündelik kültürün dikkate alınmamasıdır. Bu bağlamda Kömeçoğlu, kahvehaneleri Sennett'in "aktör olarak insan" kavramsallaştırması ve kamusal alanı bir sosyallik formu olarak okuması üzerinden irdelemekte ve bu mekânda gerçekleşen meddah, karagöz, ortaoyunu, âşık gösterileri gibi toplumsal performansları mekânsal ve eleştirel kamusallığın öğeleri olarak sunmaktadır. Sonuçta, "Osmanlı kahvehanelerinin, çelişkili toplumsal pratikler içeren –edebî, siyasî, tiyatroyvari, hicivli, dinsel, hazzı- alternatif düzenlemeler yaratan mekânlar" olduğunu ortaya koymaktadır.

Kömeçoğlu gibi, diğer sosyolog ve sosyal bilimcilerin kahvehane incelemeleri de yoğun kavramsal tartışmalar barındırmaktadır. Bu incelemelerde, özellikle kamusalılık, toplumsal cinsiyet, popüler kültür, gündelik hayat, toplumsal performans, cinsiyet, hiyerarşi, kontrol, heteretopya, kimlik, toplumsallık, temsil gibi kavramsal düzlemlerde açılımlar yapılmaktadır. Bu kavramsal tartışmalar birçok durumda, kahvehanelerin kendisinden ziyade, daha çok tahayyülî bir kahvehane ortaya koymaktadırlar.³¹ Nitekim kimi zaman Osmanlı kahvehaneleri "tarihî derkenar" olarak, biraz da tarih mukabilinde yazılara dahil edilmekte ve anekdot mahiyetindeki bilgiler, yazıların bu bölümlerine eklenmektedir.³² Bazen de bu bilgiler, alıntı yapıla yapıla birçok değişikliğe uğramaktadır. Peçevi'nin yazdıklarına göre; ilk kahvehane Tahtakale'de, Suriyeli iki kişi tarafından kahve satan karşılıklı iki kahve dükkânı şeklinde kurulmuştur. Ancak kimi çalışmalarda bu bilgiler değişikliğe uğrar. Mekân bazen Kapalıçarşı, bazen Tahtakale olur. Kahvehane sayısı bazen bir, bazen iki olur. Birçok durumda da, ikincil literatürde yer alan bilgiler doğru bilgiler olarak kabul edilir ve bu bilgiler üzerinden kavramsal tartışmalar sürdürülür. Genellikle de bu bilgiler "Kanuni Sultan Süleyman döneminde ülkeye getirilen kahve, o dönemlerde yasaklanmayla karşılaşır", "Kahvenin Avrupa'ya gelişi ise XVI. yüzyılın ortalarına rastlar" gibi genel ifadelerle dile getirilir.³³

Arşiv çalışması ile kavramsal analizlerin bir aradalığı eğilimi Ahmet Yaşar'ın "The Coffeeshouses in Early Modern İstanbul: Public Space, Sociability and Surveillance" isimli yüksek lisans tez çalışmasında da görülmektedir.³⁴ Yaşar, çalışmasında erken modern dönem İstanbul'unda kamusal mekânın kullanımı ve

31 Kerem Ünüvar, "Osmanlı'da Bir Kamusal Mekan: Kahvehaneler", *Doğu Batı*, Kasım-Aralık-Ocak 1998-1999, sy. 5, s. 186-197

32 Ömer Aytaç, "Kimlik, Kamusal Alan ve Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Kahvehaneler", *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 2005, sy. 24, s. 15-40.

33 A.g.m.

34 Ahmet Yaşar. "The Coffeeshouses in Early Modern İstanbul: Public Space, Sociability and Surveillance", Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, 2003.

bu mekân üzerindeki gözetim mekanizmaları bağlamında şehir tecrübesini incelemekte ve bilhassa, yeni bir kamusal mekân, teatral toplumsallık tarzları için bir mahal ve otorite ile yönetilenler arasında bir karşılaşma alanı olarak kahvehane üzerinde yoğunlaşmaktadır. Genel olarak ‐heterojen müşterileriyle, teatral ifade tarzlarıyla, siyasî hicivleriyle ve popüler siyasî söylemleriyle kahvehanenin, şehir yaşamında erkekler için yaşanılabilir bir kamusal meydana getirdiğini”³⁵ ileri sürmektedir.

Tezin alt başlığındaki üç kavram, tezdeki üç bölüme tekabül etmektedir. Yaşar, tezin ‐Yeni Bir Kamusal Mekân: Kahvehaneler” başlıklı ilk bölümünde, kahvehaneleri İstanbul’un mekânsal ve sosyal topografyası içerisine yerleştirerek bozahane, meyhane, hamam ve cami gibi diğer kamusal mekânlarla karşılaştırmaktadır. Yeni bir kamusal mekân olarak kahvehanenin XVI. yüzyılın ikinci yarısında İstanbul şehir yaşamına dâhil olduğunu ve zaman içerisinde şehirdeki mekânsal örgütlenmeyi yeniden şekillendirerek ve mevcut sosyal etkileşim kalıplarını dönüştürerek şehrin kamusal yaşamının önemli parçası haline geldiğini vurgulamaktadır.

‐Yeni Bir Sosyalleşme Mekânı: Kahvehaneler” başlıklı ikinci bölümde, minyatürler ve görsel malzeme eşliğinde kahvehanenin içerisini ve arşiv belgeleri üzerinden de müdavimlerinin ve sahiplerinin genel tasvirini yaptıktan sonra, bu mekân içerisindeki Karagöz ve Meddah gibi boş zaman etkinliklerine değinmektedir. Teatral ifade tarzları ile kahvehanelerin popüler toplumsallık biçimleri için yaşanılabilir bir alan meydana getirdiğini ve erkekler için toplumsal bir mekân ürettiğini ileri sürmektedir.

‐İktidar ile Yönetilenler Arasında Bir Karşılaşma Alanı: Kahvehaneler” başlıklı son bölümde ise, erken modern dönem Osmanlı’sında kahvehanelerin dinî ve idarî elit tarafından toplumsal düzene ve kamusal ahlâka karşı neden bir tehdit olarak algılandığı üzerinde durmaktadır. Sözlü kültürün egemen olduğu mezkûr dönemde, kahvehanelerin ev sahipliği yaptığı ‐devlet sohbeti”nin, diğer bir ifade ile söylentinin, siyasî otorite tarafından tehdit olarak algılandığını ve otoritenin ilk zamanlarda bu mekânları külliye kapatma yoluna giderken, XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ‐ibreten lil-gayr” [başkalarına örnek olması] bağlamında birkaçını kapatma yoluna gittiğini dile getirmektedir.

Yaşar’ın tezi, kahvehanelere ilişkin çok az malumatın olduğu erken modern dönemi konu edinmesi bağlamında önemli bir çalışmadır. Bununla birlikte kullanılan arşiv kaynaklarının önemli bir kısmının XVIII. yüzyılın ikinci yarısına ait olması dikkati çeken en önemli eksikliklerden birisi. Mezkur döneme ait arşiv malzemesinin yetersizliği dolayısıyla, bazı durumlarda çalışma, ikincil literatürün tekrarı mahiyetinde. Ancak çalışma; kahvehanenin şehir mekânsal örgütlemesi içerisindeki konumu, kahvehane sahiplerinin profili, kahvehane-

lerin fiziksel yapısı ve devletin kahvehaneler üzerindeki kontrolü gibi pek çok mevzuda literatüre önemli katkılarda bulunmaktadır.

Kaynaklara Dair

Osmanlı kahvehaneleri ilgili bu çalışmalarda akla gelen ilk kaynaklar Osmanlı kronikleridir. Özellikle kahvehanelerin ortaya çıktığı ve toptan kapatma yoluna gidildiği XVI. yüzyılın ikinci yarısına ve XVII. yüzyıla ait kroniklerde kısa bölümler halinde de olsa kahvehanelere, müşterilerine ve kahvehanelerin kapatılmalarına ilişkin yazılar yer almaktadır. Selanikî Mustafa Efendi, Mustafa Naima, Mustafa Âli, Kâtip Çelebi, İbrahim Peçevî, Hezarfen Hüseyin Efendi, Hafız Hüseyin Ayyansarayî, Evliya Çelebi ve Defterdar Sarı Mehmet Paşanın kroniklerinde bu türden kısa gözlem ve aktarımlar yer almaktadır. Ancak, çoğu durumda kronikler birbirlerinin tekrarı mahiyetindedir. Özellikle kahvehanelerin tarihinin başlangıcı konusunda hemen hepsinin Peçevî'nin anlatısını referans kabul etmesi dikkati çekmektedir. Kroniklere ilişkin bir başka boyut da, bu anlatıların kahvehanelerin kendisinden ziyade yazarların kahvehaneye bakışıyla ilgili duruşlarını temsil etmesidir. XVII. yüzyılda yazan Peçevî'nin (1574-1650) kahvehaneye dair 'devrinin daha ağırbaşlı ve makul insanların ciddi kaygılarını yansıtan' bir bakış açısı vardır. Peçevî'nin perspektifinden bakarsak; "Kahve bidatini iki yabancı, iki Suriyeli İstanbul'a taşımış. İstanbul'un zevk ve estetik sahibi kimseleri, kahve etrafında teşekkül eden kahvehanelerde bir araya gelip sohbet edip, şiirler söylemişler. Ne var ki zaman içerisinde buralar işsiz güçsüz takımının mekânları haline gelmiş. Hatta atama bekleyen memurlar, istemeyerek de olsa devlet büyükleri ve halk buralara dolmuşlar ve mescitler boş kalmış. Dolayısıyla tabii ki buralar yasaklanmalıydı" şeklinde bir anlatı ile karşı karşıya gelmiş oluruz ve bu da Peçevî'nin iktidar merkezli bakış açısını yansıtır. Öte yandan, kahvehanelerin iktidarla daha bir uyum içerisinde olduğu sonraki dönemlere ait kroniklerde, kahvehanelere pek yer verilmemektedir. Ancak, XIX. yüzyılın başlarına ait, İstanbul'un gündelik yaşamına ve yeniçerilerin kahvehanelere dahline ilişkin canlı gözlemler içeren *Cabi Tarihi*'nin ayrı bir yeri vardır.

Kahvehanelere ilişkin bir diğer kaynak ise Osmanlı arşivleridir. Özellikle *Cevdet-Zaptiye*, *Cevdet-Belediye*, *Başmuhasabe* ve *Hatt-ı Hümayun* evrakları içerisinde kahvehanelerle devlet arasındaki ilişkiyi anlaşılır kılacak çok sayıda ferman ve emir bulunmaktadır. Ayrıca *Mühimme Defterleri*'nde ve *Ahkâm Defterleri*'nde de, nadir de olsa, kahvehanelerle ilgili kayıtlara rastlanmaktadır. Bu arşiv belgeleri çoğunlukla normatif bir resim sunmalarına rağmen derin ve çapraz inceleme sayesinde kahvehanelerle ilgili önemli detaylara ulaşılabilmektedir. Kırılı'nın bir esnaf defteri üzerinden Surdışı İstanbul'undaki esnaf dükkanları ve Yaşar'ın benzer defterler üzerinden Eyüp ve Tophane'deki esnaf

dükkanları ve kahvehane ile ilgili mekansal ve toplumsal topografya çalışmaları, Kırılı'nın 1840-1845 yıllarına ait havadis defterleri üzerinden kahvehane müşterileri ve dedikoduları ile ilgili analizleri, Yaşar'ın XVIII. yüzyıla ait kahvehane kapatma fermanları üzerinden iktidarın kahvehane karşısındaki tavrını konu alan çalışması bu türden kaynak kullanımlarına örnek olabilir. Görülen o ki, Osmanlı arşivlerinde yoğun bir çalışma ile kahvehanelerle ilgili çok sayıda belgeye ulaşmak mümkündür. Ancak daha önceki dönemlere ait bu türden esnaf kayıtlarına ve havadis defterlerine ulaşamamış olması genel bir değerlendirmeyi engellemektedir.

Sadece devlet arşivi değil, Şer'iyeye Sicilleri'nde de kahvehanelerle ilgili evraklar bulmak mümkündür. Bu sicillerde kahvehane satışlarına ve kahvehanelerdeki vukuatlara dair kayıtlara rastlanmaktadır. Seyahatnameler de sıkça kullanılan bir başka kaynaktır. Seyyah kayıtları, kahvehane müdavimleri ve kahvehanedeki teatral performanslar ile ilgili detaylı bilgiler sunmaktadır. Hatta kahvehanelerdeki Karagöz ve Meddah gösterileri ile ilgili XIX. yüzyıl öncesi döneme ait en önemli kayıtlardır. Ancak bu seyahatnameler, egzotik ve eğlence konularına olduğundan fazla dikkat çekmektedirler. Aynı durum, kahvehane mimarisine ve iç mekân örgütlenmesine ilişkin oldukça detaylı bilgiler ihtiva eden gravürler için de geçerlidir. Birçok durumda kahvehane gravürleri hayal ürünü öğeler barındırmaktadırlar. Nitekim Melling'in XIX. yüzyılın başlarına ait Tophane'deki Boğaz manzaralı büyük kahvesine, arşiv belgelerinde rastlanmaktadır.³⁶ Aynı şekilde XVI. yüzyılın ikinci yarısına ait bir kahvehanenin içini resmeden bir minyatür de, hayalî bir kahvehane tasviri sunmaktadır.³⁷ Hatta bu minyatür, Peçevî'nin kahvehaneye ilişkin anlatısının resmedilmiş hali gibidir. Ancak her iki görsel kaynak da geleneksel büyük kahvehanelerin iç mekânsal örgütlenmesi hakkında önemli ipuçları sunarlar. XIX. yüzyıl öncesine ait kahvehanelerden günümüze herhangi bir mimarî yapı kalmadığından, kahvehanelerin planlarını çıkarmak pek mümkün gözükmemektedir. Ancak XIX. yüzyılın sonlarına ve XX. yüzyılın başlarına ait kahvehane fotoğrafları ve Ali Rıza Bey'in çizimleri bu dönemdeki kahvehanelerin mimarî planlarını ortaya çıkarmaya imkân tanımaktadırlar.³⁸

Sonuç Yerine

Yukarıda da özetlenmeye çalışıldığı üzere, Osmanlı kahvehaneleri ile ilgili çalışmalar henüz yenidir. Popüler ve akademik olmak üzere ikiye ayırdığımız

36 Antoine Melling, *Voyage pittoresque de Constantinople et des rives du Bosphore*, İstanbul: Doğan Kardeş Matbaacılık Sanayii, 1969.

37 Yazma 439, folio 9, Chester Beatty Library; Ralph S. Hattox, *Coffee and Coffeehouses*, s. 52.

38 Süheyl Ünver, *Ressam Ali Rıza Bey'e Göre Yarım Asır Önce Kahvehanelerimiz ve Eşyası*, Ankara: Ankara Sanat Yayınları, 1967.

literatürde; genel olarak kahve tartışması, kahve içmenin yasaklanması ve kahvehanelerin kapatılması, iktidarın kahve üzerindeki kontrolü, kahvehane etrafında teşekkül eden edebî kamu, kahvehane sosyalliği ve kahvehane kamusalılığı gibi mevzuların işlendiği görülmektedir. Bu konu başlıkları, kahvehanelerle ilgili en göze batan ve kaynakların doğrudan yönlendirdiği konuların ötesine geçmemektedir.

Özellikle doktora ve yüksek lisans tez çalışmalarında, kahvehane ile ilgili konular derinleştirilmekte; gerek arşiv malzemelerinin kullanılması, gerekse sosyal bilimlerin güncel tartışmaları bağlamında kahvehanelerin geçmişi ortaya çıkarılmaya çalışılmaktadır. Ancak bu tez çalışmaları da, kahvehane çalışmalarının ortaya çıktığı muhitten olsa gerek, sosyal bilim yönelimli tarihsel çalışmaların bir parçası olmaktadır. Bu da çoğu durumda kahvehanelerin kendisini ikincil plana itmektedir. Özellikle kahvehanelerin geçmişiyle ilgili bilgilerin yetersiz olduğu bir durumda kahvehane üzerinden 'büyük' kamusal alan tartışmaları yürütmenin eksiklikleri ortadadır. "XIX. yüzyıl öncesi dönemde kahvehanelere kimler giderdi, kahvehane mimarisi nasıldı, kahvehanede zaman nasıl geçerdi, kahvehanede ne türden dedikodular yapılırdı, nerede kaç tane kahvehane vardı, kahvehaneler şehir mekânları içerisinde nasıl örgütlenmişti" türünden soruların cevapları hâlâ muallâktadır.

Kahvehanelerle ilgili bilgiler ihtiva eden mevcut kaynaklar da, kendi içlerinde sıkıntılar barındırmaktadırlar. Kroniklerin monolitik bakış açısı, arşiv belgelerinin normatif betimlemeleri, seyahatname ve görsel malzemelerin egzotik unsurları çok fazla ön plana çıkarması gibi pek çok soruna rağmen; bu belgelerin çapraz ve detaylı incelenmesi sonucunda, kahvehanelerin geçmişi hakkında kayda değer bilgilere ulaşılabilmektedir. Tarihçilerin ve araştırmacıların bu birincil kaynaklar üzerinden çalışmaları, belki de bir müddet sonra, Akif'in Berlin kahvehaneleri için söylediği mısraların, Osmanlı kahvehaneleri için de söylenebileceğini gösterecektir:

*Bu, kahve... Öyle mi? Lakin hakikaten hayret!
Feza içinde feza... Bir harim-i nuranur:*³⁹

Osmanlı Kahvehaneleri Bibliyografyası

Açıkgöz, Namık, "Kahvenin Edebi Serüveni", *Osmanlı Ansiklopedisi: Kültür Sanat*, c. IX, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999.

Açıkgöz, Namık, *Kahvehane Etrafında Teşekkül Eden Edebi Kamuoyu*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1994.

39 Mehmet Akif Ersoy, "Berlin Hatıraları", *Safahat*, İstanbul: Hisar Yayınevi, ts., s. 405.

- Açıkgöz, Namık, *Kahvename: Klasik Türk Edebiyatında Kahve*, İstanbul: Akçağ Yayınları, 1999.
- Açıkgöz, Namık, “Şeyhülislam Bostan-zade’ye Verilen Manzum Bir Kahve Dilekçesi ve Cevabı”, *Fırat Üniversitesi Dergisi (Sosyal Bilimler)*, Elazığ, 1990, c. IV, sy. 2, s. 1-18.
- Adivar, Abdülhak Adnan, “Kahve ve Okuma”, *Bilgi Cumhuriyeti Haberleri*, İstanbul: Tasvir Neşriyatı, 1945, s. 198-201.
- Adler, Cyrus ve Ramsay, Allan, *Told in the Coffee House: Turkish Tales*, New York: The Macmillan Company, 1898.
- Akozan, Sıtkı, *Küllükname*, İstanbul: Burhaneddin Basımevi, 1936.
- Alangu, Tahir, *Çalgılı Kahvelerdeki Külhanbey Edebiyatı ve Numuneleri*, İstanbul, 1943.
- Alçın, Sami, “XIX. Yüzyıl Osmanlı Kahvehanelerinin Eğitim Açısından Fonksiyonu”, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2002.
- Altınay, Ahmet Refik, “Kahve ve Tütün”, *İkdam*, 5 Ocak 1924.
- Altınay, Ahmet Refik, “Eski İstanbul Kahvehaneleri”, *Akşam*, 24 Şubat 1936.
- Alyanak, Şermin, “Alafranga Kahve Makineleri ve Cezveleri”, *Tanede Saklı Keyif*, Selahattin Özpalaşık (ed.), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2001, s. 64-75.
- And, Metin, *A History of Theater and Popular Entertainment in Turkey*, Ankara: Forum Yayınları, 1963.
- And, Metin, “Eski İstanbul’da Meddah Kahvehaneleri”, *Folklor*, Temmuz 1969, sy. 3, s. 7-8.
- And, Metin, *Geleneksel Türk Tiyatrosu*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 1985.
- Arendok, C. V., “Kahwa”, *EL²*, c. IV, s. 449-455
- Aytaç, Ömer, “Kimlik, Kamusal Alan ve Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Kahvehaneler”, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 2005, sy. 24, s. 15-40.
- Ayvazoğlu, Beşir, “Tarık Buğra Küllükte”, *Türk Edebiyatı*, 1994, sy. 20 (246), s. 9-11.
- Bahçekapılı, Nalan, “‘Kahvehane’ – Aylıklık Mekânı, Kamusal Mekân, Heterotopya”, *Varlık*, Temmuz 2005, s. 19-25.
- Batur, Enis, “Kahverengi Tanede Saklanan Keyif”, *Tanede Saklı Keyif*, s. 6-9.
- Bayrı, M. Halit, “Semai Kahveleri”, *TFA*, Haziran 1950, c. I, sy. 11, s. 163-165.
- Baytop, Turhan, “Kahve Ağacı ve Kahve Çekirdeği”, *Tanede Saklı Keyif*, s. 44-46.
- Beeley, Brian W., “The Turkish Village Coffeehouse as a Social Institution”, *Geographical Review*, Ekim 1970, c. LX, sy. 4, s. 475-493.
- Bingöl, İlyaz, “Kahvehane ve Eğlence”, *Toplumsal Tarih*, Haziran 2004, sy. 126, s. 70-75.
- Bingöl, İlyaz, “İstanbul’da Bir Cinsellik Mekânı: Kahvehane”, *Varlık*, Mart 2004, sy. 1158.
- Birinci, Ali, “Kesriyeli M. Sıtkı ve Küllüknamesi”, *Müteferrika*, Yaz 2001, sy. 19, s. 35-49.
- Birsel, Salah, *Kahveler Kitabı*, İstanbul: Koza Yayınları, 1975.
- Buğra, Tarık, “Küllük”, *Yarın Diye Birşey Yoktur*, İstanbul: Yenilik Basımevi, 1952, s. 6-9.
- Büyükkşekerci, Hilmi, “Beyazıt Kahvehaneleri, Pera Meyhaneleri”, *Adam Sanat*, 1986, s. 27-31.
- Cahit, Neriman, *Eski Lefkoşe Kahveleri ve Kahve Kültürü*, Girne: Şadi Kültür ve Sanat Yayınları, 2001.

- Cohen, Amnon, "Osmanlı Kudüs'üne Kahvehanelerin Girişi: Edebe Aykırı Bir Yeniliğin Muteber Hale Gelişi", çev. Nurettin Elhüseyni, *Toplumsal Tarih*, Haziran 2004, sy. 126, s. 58-64.
- Cowan, Brian, "The Social Life of Coffee: Commercial Culture and Metropolitan Society in Early Modern England, 1600-1720", Doktora Tezi, Princeton University, 2000.
- Çubukoğlu, Zühtü, "Kahvehaneler", *İller ve Belediyeler Dergisi*, 1955, sy. 10/116.
- Çağlayan, Savaş, "Enformasyon Toplumu: İnternet Kafelerin ve Kahvehanelerin Karşılaştırmalı Araştırması", Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001.
- Çetinkanat, Z. Esra, "Türk Kahve Kültürü ve Kahve Takımları", Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, 1997.
- Dağlıoğlu, H. Turhan, "Kahve Hakkında", *Halk Bilgisi Haberleri*, 1940, s. 141.
- Dawud, Ali, "Coffee", *Encyclopedia Iranica*, c. V, California: Costa Mesa, 1992, s. 893-896.
- Dawud, Ali, "Coffeehouse", *Encyclopedia Iranica*, c. VI, California: Costa Mesa, 1993, s. 1-4.
- Ebuziyya Tevfik, "Kahvehaneler", *Mecmua-i Ebüziyya*, 1914, sy. 129, s. 15-21; sy. 130, s. 44-49; sy. 131, s. 65-70.
- Eken, Ahmet, "Resimli Kahveler Kitabı", *Virgöl*, Temmuz 2000, sy. 32, s. 66-67.
- Elgin, Ahmet Güner, *Marmara Kitabeleri: Bir Semt Kıraathanesinin Mahremiyetinde Geçen Uzun Gecelerin ve Günlerin Hikâyesi*, İstanbul: Ötügen Yayınları, 2003.
- Emiroğlu, Kudret, "Trabzon'da XIX. Yüzyıldan XX. Yüzyıla Kahvehane ve Kitabevi Bağlamında Toplumsal Tabakalanma, Kültür ve Siyaset", *Kebikeç*, 2000, sy. 10, s. 187-222.
- Evren, Burçak, *Eski İstanbul'da Kahvehaneler*, İstanbul: Milliyet Yayınları, 1996.
- Faroqhi, Suraiya, "Coffee and Spices: Official Ottoman Reactions to Egyptian Trade in the Later Sixteenth Century", *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes*, 1986, sy. 76, s. 87-93.
- Genç, Mehmet, "Contrôle et taxation du commerce du café dans l'Empire ottoman fin XVIIe – première moitié du XVIIIe siècle", Michel Tuncscherrer (ed.), *le commerce du café: avant l'ère des plantations coloniales espaces, réseaux, sociétés (XVe - XIXe siècle)*, Cahier des annales islamologiques 20 – 2001, s. 161-179.
- Georgeon, François, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Döneminde İstanbul Kahvehaneleri", Helene-Desmet Gregoire ve François Georgeon (haz.), *Doğuda Kahve ve Kahvehaneler*, çev. Meltem Atik ve Esra Özdoğan, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1999.
- Gökşen, Enver Naci, "Kahvehaneler Nasıl Kuruldu ve Ne Oldu?", *Yeni Adam*, 1943, sy. 12/460, s. 8-9.
- Gregoire, Helene-Desmet ve Georgeon, François (haz.), *Doğuda Kahve ve Kahvehaneler*, çev. Meltem Atik ve Esra Özdoğan, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1999.
- Gregoire, Helene-Desmet, "Kahvenin Dili", *Toplumsal Tarih*, Haziran 2004, sy. 126, s. 76-81.
- Güral, Sema, "Türk Kültüründe Kahvenin Yeri", Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1999.

- Hattox, Ralph S., *Coffee and Coffeehouses: The Origins of a Social Beverage in the Medieval Near East*, Seattle: University of Washington Press, 1985 [Türkçesi: *Kahve ve Kahvehaneler: Bir Toplumsal İçeceğin Yakındoğudaki Kökenleri*, çev. Nurettin Elhüseyni, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996].
- Heise, Ulla, *Kahve ve Kahvehaneler*, çev. Mustafa Tüzel, İstanbul: Dost Yayınları, 1996.
- Işın, Ekrem, "Kahvehaneler", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c. IV, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 1994, s. 386-392.
- Işın, Ekrem, "Semai Kahvelerinde İnsan ve Kültür", *Sanat Dünyamız*, 1990, sy. 40, s. 26-29.
- Işın, Ekrem, "İstanbul'un Tanrısız Tapınakları: Kahvehaneleri", *Çağdaş Şehir*, 1988, sy. 14, s. 82-85.
- Işın, Ekrem, *İstanbul'da Gündelik Hayat: İnsan, Kültür ve Mekân İlişkileri Üzerine Toplumsal Tarih Denemeleri*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1999.
- Işın, Ekrem, "More Than A Beverage: A Social History of Coffee and Coffeehouses", Selahattin Özpallabıyıklar (haz.), *Tanede Saklı Keyif*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2001, s. 10-43.
- İşli, Emin Nedret, "Küllük Kahvesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c. V, s. 169.
- İşli, Emin Nedret, "Beyazıt Meydanı II: Küllük Kahvesi", *Arkitekt*, 1994, sy. 416, s. 68-73.
- İşli, Emin Nedret, "Küllük Güldestesi", *Toplumsal Tarih*, Haziran 2004, sy. 126, s. 90-93.
- Kafadar, Cemal, "A History of Coffee", *The XIIIth Congress of the International Economic History Association (IEHA)*, Buenos Aires, Arjantin, 22-26 Temmuz 2002, www.eh.net/XIIICongress/cd/papers/64Kafadar16.pdf
- Kabacalı, Ayfer, "İlk Kiraathane ve Basın Tarihimize İlişkin Bir Not", *Tarih ve Toplum*, 1984, c. I, s. 3.
- Kaygılı, Osman Cemal, *İstanbul'da Semai Kahveleri ve Meydan Şairleri*, İstanbul: Burhaneddin Basımevi, 1937.
- Kırlı, Cengiz, "Kahvehaneler ve Hafiyeler: XIX. Yüzyıl Ortalarında Osmanlı'da Sosyal Kontrol", *Toplum ve Bilim*, Kış 1999-2000, sy. 83, s. 58-77.
- Kırlı, Cengiz, "The Struggle Over Space: Coffeehouses of Ottoman Istanbul, 1780-1845", Doktora Tezi, Binghamton: The State University of New York, 2000.
- Kırlı, Cengiz, "A Profile of the Labor Force in Early Nineteenth-Century Istanbul", *International Labor and Working Class History*, Kış 2001, sy. 60, s. 125-140.
- Kırlı, Cengiz, "İstanbul: Bir Büyük Kahvehane", *İstanbul Dergisi*, Ekim 2003, sy. 47, s. 75-78.
- Kırlı, Cengiz, "Coffeehouses: Public Opinion in the Nineteenth Century Ottoman Empire", Armando Salvatore ve Dale F. Eickelman (haz.), *Public Islam and the Common Good*, Brill Academic Publishers, Mayıs 2004.
- Kocabaşoğlu, Uygur, "İlk Kiraathane'nin Açılışı", *Tarih ve Toplum*, 1984, c. I, s. 65-67.
- Koçu, Reşat Ekrem, "Eyüp'te Piyer Loti Kahvehanesi", *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni*, Ocak 1969, sy. 21/300, s. 11.
- Koçu, Reşat Ekrem, "Kahve Yaşığı", a.mlf, *Osmanlı Tarihinde Yasaklar*, İstanbul: Saka Matbaası, 1950, s. 11-16.
- Korhan, Gümüş, "Çamlıca'da Bir XVIII. Yüzyıl Kahvehanesi", *Çağdaş Eleştiri*, 1983, sy. 2/3, s. 28-29.

- Koz, M. Sabri, "İhsan Kiraathanesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c. IV, s. 142.
- Koz, M. Sabri, "İkbal Kiraathanesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c. IV, s. 144.
- Koz, M. Sabri, "Meserret Kiraathanesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c. V, s. 405.
- Koz, M. Sabri, "Sarafim Kiraathanesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c. VI, s. 459.
- Kömeçoğlu, Uğur, "Geçmişte Bir 'Heterotopya': Kahvehane", Firdevs Gümüşoğlu (haz.), *XXI. Yüzyıl Karşısında Kent ve İnsan*, İstanbul: Bağlam Yayınları, 2001, s. 93-105.
- Kömeçoğlu, Uğur, "Islamicizing the Coffeehouse as a New Spatial Practice", *Kulturwissenschaftliches Institut, Jahrbuch*, Essen: KWI Publications, 2001, s. 148-181.
- Kömeçoğlu, Uğur, "Historical and Sociological Approach to Public Space: The Case of Islamic Coffeehouses in Turkey", Doktora Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, 2001.
- Kömeçoğlu, Uğur, "The Publicness and Sociabilities of the Ottoman Coffeehouse", *Javnost-The Public*, Haziran 2005, c. XII, sy. 2, s. 5-22.
- Matthee, Rudi, "Exotic Substance: The Introduction and Global Spread of Tobacco, Coffee and Cocoa, Tea and Distilled Liquor, Sixteenth to Eighteenth Centuries", Roy Porter ve Mikulas Teich (eds.), *Drugs and Narcotics in History*, Cambridge: Cambridge University Press, 1995.
- Numan, İbrahim, "Eski İstanbul Kahvehanelerinin İçtimai Hayattaki Yeri ve Mimarisi Hakkında Bazı Mülâhazalar", *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, 1981, c. X, sy. 2, s. 57-74.
- Okay, M. Orhan, "Yavrunun Çayhanesi'nde", *Bir Başka İstanbul*, 2002, s. 211-215.
- "Osmanlı Toplumunda Kahvehaneler", *Beymen Status*, 1989, sy. 17, s. 70-76.
- Olson, Robert, "Jews, Janissaries, Esnaf and the Revolt of 1740 in Istanbul", *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, 1978, c. XXII, s. 185-207.
- Olson, Robert, "The Esnaf and the Patrona Halil Rebellion of 1730: A Realignment in Ottoman Politics", *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, 1976, c. XX, s. 329-344.
- Oral, Timur, "A Contemporary Turkish Coffeehouse Design Based on Historic Traditions", Yüksek Lisans Tezi, Virginia Polytechnic Institute ve State University, 1997.
- Ors, I., "Coffeehouses, Cosmopolitanism and Pluralizing Modernities in Istanbul", *Journal of Mediterranean Studies*, c. XII, sy. 1, s. 119-145.
- Osman, Rıfat, "Memleketimiz Tarihinde Mükeyyifata Bir Bakış: Kahvehaneler", *İstanbul Belediye Mecmuası*, 1931, sy. 78/6, s. 235-244.
- Özdemir, Nutku, *Meddahlık ve Meddah Hikayeleri*, Ankara: İş Bankası Yayınları, 1976.
- Özpalabıyıklar, Selahattin (ed.), *Coffee, Pleasures Hidden in A Bean / Kahve, Tanede Saklı Keyif*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2001.
- Öztürk, Göksel-Gürcan, "İstanbul'da Nargile Mekanları", Emine Gürsoy Naskali (der.), *Tütün Kitabı*, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2003, s. 567-571.
- Öztürk, Serdar, "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında 'Asri Kahvehaneler'", *Toplumsal Tarih*, Haziran 2004, sy. 126, s. 84-89.
- Petropoulos, Elias, *Yunanistan'da Türk Kahvesi*, çev. Herkül Milas, İstanbul: İletişim Yayınları, 1995.

- Pakalın, Mehmet Zeki, "Kahvecibaşı", *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c. II, İstanbul: M.E.B. Devlet Kitapları, 1971.
- Quataert, Donald, "Janissaries, Artisans and the Question of Ottoman Decline, 1730–1826", Donald Quataert (ed.), *Workers, Peasants and Economic Change in the Ottoman Empire, 1730–1914*, İstanbul: The Isis Press, 1993, s. 197–203.
- Rado, Şevket, "Sanatkârlar ve Kahvehaneler", *Hayat Tarihi Mecmuası*, 1977, sy. 1, s. 13–15.
- Sakaoğlu, Necdet, "Divriği'de Asırlık Bir Yeniçeri Kahvehanesi: Hacı Milli'nin Kahvesi", *Toplumsal Tarih*, Haziran 2004, sy. 126, s. 66–69.
- Sait Faik, "Kıraathaneler", *Yedigün*, 14 Ağustos 1948, s. 20–24.
- Salzmann, Ariel, "The Age of Tulips: Confluence and Conflict in Early Modern Consumer Culture (1550-1730)", Donald Quataert (ed.), *Consumption Studies and the History of the Ottoman Empire: An Introduction*, Albany: SUNY Press, 2000.
- Saraçgil, Ayşe, "Kahve'nin İstanbul'a Girişi: XVI. ve XVII. Yüzyıllar", Helene-Desmet Gregoire ve François Georgeon (haz.), *Doğuda Kahve ve Kahvehaneler*.
- Selönü, Beliş, *Tekaütler Kahvesi*, İstanbul: Varol Matbaası, 1958.
- Tansuğ, Sabiha, "Eski İstanbul'da Kahve İkrâm Töreni", *İstanbul Armağanı III: Gündelik Hayatın Renkleri*, İstanbul, 1997, s. 161-167.
- Tokman, Aslı, "Negotiating Tradition, Modernity and Identity in Consumer Space: A Study of a Shopping Mall and Revived Coffeehouse", Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001.
- Toros, Taha, *Kahvenin Öyküsü*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1988.
- Tunschere, Michel (ed.), *Le commerce du café: avant l'ère des plantations coloniales espaces, réseaux, sociétés (XVe - XIXe siècle)*, Cahier des annales islamologiques 20 – 2001.
- Ünlü, Selçuk, "Viyana Edebiyatçı Kahvehâneleri ve Kahvehane Edebiyatçıları", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Konya, 1999, sy. 6, s. 19-34.
- Ünüvar, Kerem, "Osmanlı'da Bir Kamusal Mekan: Kahvehaneler", *Doğu Batı*, Kasım-Aralık 1998-1999, sy. 5, s. 186-197.
- Ünver, Süheyl, "Türkiye'de Kahvenin 400'üncü Yıldönümü", *Tarih Dünyası*, 1950, sy. 10, s. 419–423.
- Ünver, Süheyl, *Ressam Ali Rıza Bey'e Göre Yarım Asır Önce Kahvehanelerimiz ve Eşyası*, Ankara: Ankara Sanat Yayınları, 1967.
- Ünver, Süheyl, "Türkiye'de Kahve ve Kahvehaneler", *Türk Etnografa Dergisi*, 1963, c. V, s. 39-84.
- Ünver, Süheyl, "Yayın Hayatımızda Önemli Bir Yeri Olan Sarafim Kıraathanesi", *Bellekten*, 1979, c. XLIII, sy. 170, s. 481-489.
- Yaman, Talat Mümtaz, "Türkiye'de Kahve ve Kahvehaneler", *Karacadağ Halkevi Dergisi*, Eylül 1942, sy. 53, s. 667–672; Ekim 1942, sy. 54–55, s. 691–696; Aralık 1942, sy. 56-57, s. 707-712; Şubat-Mart 1943, sy. 58-59, s. 727-728; Nisan-Mayıs 1943, sy. 60-61, s. 739-744.
- Yaşar, Ahmet, "The Coffeehouses in Early Modern Istanbul: Public Space, Sociability and Surveillance", Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003.

- Yaşar, Ahmet, "XVIII. Yüzyılın Sonunda Eyüp Kahvehaneleri", *VIII. Eyüp Sultan Sempozyumu*, İstanbul: Eyüp Belediyesi Yayınları, Aralık 2004, s. 262–265.
- YAZICI, Mustafa, "Tarihe Malolmuş Türk Kahvehanelerin (Kıraathaneler) Kültür Hayatımızdaki Yeri ve Bugünü", *Karınca*, Şubat 1991, sy. 57, s. 31–33.
- Yener, Cemil, "Kahve ve Kahvehaneler", *Hayat Tarihi Mecmuası*, 1970, sy. 12, s. 85-87.
- Yücer, R. R., "Sicillere Göre Eski Bursa: Bozahane, Meyhane ve Kahvehane Yasakları", *Uludağ Bursa Halkevi Dergisi*, Temmuz 1940, s. 38–43.

Ottoman Urban Spaces: An Evaluation of Literature on Coffeehouses

Ahmet YAŞAR

Abstract

There has been an interest to the space and spatial performance in recent urban studies. In this new trend, Ottoman urban historians have intensified to the publicness and sociability through urban spaces such as public bath, dervish lodge, market, neighborhood, street and coffeehouse. Owing to both its suitability to the studies of 'public sphere' and its popularity, the coffeehouses among other public gathering spaces arouse a considerable notice in the popular and academic milieu. This paper is an attempt to review this popular and academic literature on Ottoman coffeehouses. After giving a brief history of Ottoman coffeehouses, the paper concentrates on the literature and research themes on coffeehouse, sources used widely in these studies and lastly gives the popular and academic bibliography on Ottoman coffeehouses.

Keywords: Ottoman State, Urban Life, Public Space, Coffeehouse, Sociability.

Osmanlı Şehir Mekânları: Kahvehaneler Literatürü

Ahmet YAŞAR

Özet

Yakın dönem şehir çalışmalarında, mekân ve mekânsal performanslara yönelik ilginin arttığı görülmektedir. Bu bağlamda, Osmanlı şehir tarihçileri de hamam, tekke, pazar, mahalle, sokak ve kahvehane gibi şehir mekânları üzerinden kamusal ve toplumsal temalarına yoğunlaşmaktadırlar. Gerek 'kamusal alan' tartışmaları için elverişli olması, gerekse popülerliği dolayısıyla popüler ve akademik çevrelerde bu kamusal me-

kânlar içerisinde kahvehanelere hatırı sayılır bir ilgi gösterilmektedir. Bu makale, Osmanlı kahvehaneleri ile ilgili bu popüler ve akademik literatürü değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu çerçevede, Osmanlı kahvehanelerinin kısa tarihçesi verildikten sonra, kahvehaneler ile ilgili literatür irdelenmekte, öne çıkan araştırma mevzuları ve kullanılan kaynaklar değerlendirilmekte ve makalenin sonunda da Osmanlı kahvehaneleri ile ilgili popüler ve akademik bibliyografyaya yer verilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Şehir Hayatı, Kamusal Mekan, Kahvehane, Sosyallik.